

Minicursus - Agnes van Assisi (1196-1253)

"De schaduw van de schaduw in het volle licht"

Fresco van Agnes (l.) en Clara (r.) in he clarissenklooster Sant'Agnese d'Assisi in Florence.

Deel 5: Abdis van Florence (1) (1221-1242)

Deel vier eindigde met Agnes' vertrek naar Florence. Bij haar aankomst pakken we de draad weer op. In de eerste maanden van haar verblijf in Florence schrijft de Agnes (25) aan Clara (28) een brief (zie blz. 349-351 in *Clara van Assisi, Geschriften en Oudste Bronnen*). Deze brief hadden we al nodig voor het bepalen van de datum waarop Agnes naar Florence vertrok. We kennen de brief uit Br. Arnald van Sarrants *Kroniek van de 24 minister-generaals*, als deel van de Agnes-Vita daarin. Over de authenticiteit lijken geen discussies te worden gevoerd. Hij moet van Agnes afkomstig zijn.

Wie de brief leest moet niet schrikken van de heftige bewoordingen. Geheel naar de Middeleeuwse briefconventies is de brief nogal 'overgedramatiseerd'. Het is duidelijk dat Agnes haar zus en hun medezusters mist. Tegen het einde van de brief verandert de toon echter. En daarmee wordt ook duidelijk dat het minder heftig moet zijn geweest in werkelijkheid. Zo schrijft Agnes dat ze alleen maar zit te huilen. Toch hebben de zusters haar leiding zonder problemen aanvaard. Die combinatie verbaasd wat.

Een jaar later volgde er goedkeuring voor de gemeenschappen in Lucca, Siena en Perugia. Met San Damiano en Florence vormden ze een pauselijk kloosterverband. Datzelfde jaar is er een grote, verwoestende aardbeving in Italië. Op 11 februari 1223 werd er grond voor een klooster in Milaan gekocht. De traditie stelt dat dit klooster door "gezellinnen van Agnes", dus niet Agnes zelf, werd gesticht. Op 12 augustus 1224 verscheen een document waarin Clara de abdis van Florence werd genoemd, vermoedelijk was dit een fout en werd Agnes bedoeld. Het najaar van 1224 stuurde Agnes twee zusters naar Milaan, die op 8 november 1224 de kerk en de bijbehorende gebouwen in bezit kregen en de gemeenschap begonnen.

In Agnes' jaren in Florence nam ze een meisje uit de rijke Florentijnse familie Ubaldini op. Dit meisje nam de kloosternaam 'Chiara' aan. Na haar dood in 1278 werd ze zalig verklaard als de zalige Chiara degli Ubaldini.

In 1225 (of 1226) kwamen de eerste zusters in het klooster van Padua te wonen. Franciscus zou dit klooster in 1220 hebben gesticht en begonnen zijn met de bouw. Agnes zal later dit klooster bezoeken. De laatste jaren van zijn leven, vanaf 1228 tot 13 juni 1231, woonde Antonius van Padua bij dit clarissenklooster. Mocht Agnes' bezoek in deze periode zijn geweest, dan hebben ze elkaar zeker ontmoet; helaas zijn er geen bronnen die dit bevestigen.

Op 19 augustus 1226 ontving het Florentijnse klooster nog een stuk grond ter schenking; het derde na het eerder door dezelfde schenker geschonken stuk en het stuk van Vrouwe Avegnete. De vrouw van de schenker keurde de schenking een dag later goed. Blijkbaar ging het zo goed met Agnes (30) en haar gemeenschap dat ze moesten uitbreiden. In dat jaar viel een dieptepunt in Agnes' leven: grote inspirator Franciscus stierf op 3 oktober. Ze zal dit wat vertraagd meegekregen hebben, vanwege de afstand tussen Assisi en Florence.

Op 19 maart 1227, het Hoogfeest van de Hl. Jozef werd kardinaal Hugolinus paus. Voorlopig bleef hij kardinaalprotector van de minderbroeders en de arme vrouwen. Beide groepen verraste hij op 14 december, door de minderbroeders (en daarmee in het bijzonder de minister-generaal) verantwoordelijk te maken voor de zusters. In 1228 droeg paus Gregorius IX het protectorschap als nog over aan zijn neef Rainaldus, die hij op 23 september 1227 kardinaal gecreëerd had. In dat jaar keurde de paus ook de schenking van het derde stuk grond aan de Florentijnse gemeenschap goed.

In 1229 trad Agnes' jongere zusje Beatrijs (dan 30 of 31 jaar oud) toe tot de gemeenschap in San Damiano. Clara en Agnes zijn dan 36 respectievelijk 33 jaar oud.

De gemeenschap in Perugia ontving op 16 juni het Privilege van de Armoede. Het Privilege is gericht aan "Agnes en haar dienstmaagden". In november ontving het klooster in Perugia een brief, welke gericht is aan 'abdis Agnes en haar klooster'. Het is niet duidelijk of hier Agnes van Assisi (33) mee bedoeld werd. Het kan zijn dat Agnes tijdelijk van Florence naar Perugia gereisd is. De vraag is echter waarom, aangezien de gemeenschap al 10 jaar bestaat en niet meer "geïnformeerd" hoefde te worden. Waarschijnlijk is dus een andere Agnes bedoeld.

Op 21 december ontving de gemeenschap in Florence het Privilege van de Armoede. In tegenstelling tot de andere gemeenschappen wordt hier enkel gemeld, dat de zusters de Regel van Benedictus naar het voorbeeld van San Damiano moeten volgen. Bij de andere gemeenschappen is er naast de Regel van Benedictus sprake van de Regel van Hugolinus, in plaats van het voorbeeld van San Damiano.

Op pinksterzondag 11 juni 1234 werd Agnes van Praag arme zuster. De zusters d'Offredutio (41, 38 en 35/36 jaar) kregen er hierdoor een belangrijke bondgenote van koninklijken bloede bij. In 1235 bepaalde de paus dat er nog maar slechts 33 zusters in Florence mochten wonen. Dit kan er op wijzen dat er te weinig bestaansmiddelen waren.

Omstreeks deze tijd verliet Agnes Florence, want in 1235 of 1236 stichtte ze het klooster in Venetië. Ze (39 / 40) werd hier echter geen abdis; dat werd ene zuster Auria. Waarschijnlijk 'informeerde' Agnes wel. Op 31 juli 1236 werd deze gemeenschap exempt. Niet lang daarna moet Agnes (40) Venetië al weer verlaten hebben. Want eind februari 1237 gaf de bisschop van Arezzo de plaatselijke abdis, zuster Clara, toestemming een kerk bij haar klooster in Castiglione Fiorentino te bouwen. Omdat dit klooster door Agnes gesticht werd, moet dat dus vóór die datum zijn gebeurd. Maar ook hier bleef Agnes dus niet als abdis.

Op 8 juni 1238 ondertekenden de vijftig zusters van San Damiano de akte voor het aanstellen van een procurator. De naam Agnes komt er driemaal op voor. Wanneer één daarvan Agnes van Assisi is, dan moet Agnes (42) na 17 jaar tijdelijk in San Damiano zijn teruggekeerd. Rond dezelfde tijd vond het broodwonder plaats: 50 zusters kunnen dankzij Clara's gebed eten van een half broodje.

Agnes was niet lang terug in San Damiano, in ieder geval minder dan een jaar. Op 9 januari 1239 betrok zij (42) met enkele andere zusters, onder wie zr. Illuminata, een nieuw klooster in Mantua. Zr. Illuminata had zij meegenomen uit Assisi. Deze zuster werd er de eerste abdis. In 1244 keurde de paus Innocentius IV de stichting van dit klooster goed. Vanwege het ontbreken van een paus (zie de volgende alinea) kon dit niet eerder. In 1250 bepaalde deze paus verder dat niemand de zusters in Mantua tot de opname van zusters kon dwingen en voorzag hij hun van het Privilege van de Armoede.

Op het Pinksterkapittel van 1239 zetten de minderbroeders broeder Elias als minister-generaal af. Zowel Clara als Agnes had vertrouwen in hem (ze noemen hem beiden in een brief). Zij zullen dus niet blij zijn geweest met deze beslissing. In de zomer van 1241 (voor 22 augustus) stierf paus Gregorius. Zijn opvolger Celestinus stierf op 10 november, slechts 15 dagen na zijn pauskeuze. Het zou daarna tot 1242 duren voor er een nieuwe paus werd gekozen. Deze Sinibald Fieschi nam de naam Innocentius IV aan en resideerde in Lyon. Hij kende Agnes en Clara daardoor niet persoonlijk.

Verdieping: Hoelang 'informeert' Agnes en keerde Agnes echt terug in San Damiano?

Agnes informeerde gemiddeld anderhalf jaar. Dat staat nergens, maar daar kunnen we vanuit gaan om twee redenen. Ten eerste geldt dat de zusters in het heiligverklaringsproces van Clara getuigen dat zij of andere zusters nieuwe gemeenschappen 'geïnformeerd' hebben. Zij noemen dan steeds een periode van ongeveer anderhalf jaar dat ze weg zijn uit Assisi. Ten tweede vallen alle data van stichtingen door Agnes en exemptverklaringen van deze gemeenschappen doorgaans binnen die tijdsspanne. Ik ga er dus vanuit dat ook Agnes (Florence uitgezonderd) telkens maximaal anderhalf jaar in een gemeenschap verbleef.

Er staat nergens dat Agnes (behalve vlak voor de dood van Clara) terugkeerde in San Damiano. Dat deed ze waarschijnlijk wel. Ik ben tot deze conclusie gekomen door een aantal data te combineren.

1. De gemeenschap in Castiglion Fiorentino moet zij tussen augustus 1236 en eind februari 1237 gesticht hebben. Dit is de gemeenschap die zij het dichtst bij San Damiano gesticht heeft: 'slechts' 17 uur lopen. Ze moet hier uiterlijk begin juni 1238 betrokken zijn. Wellicht eerder; zodra de anderhalf jaar om waren.
2. Op 8 juni 1238 ondertekende zij een officieel juridisch bindend document. Haar naam toevoegen terwijl ze er niet was, zou pure fraude zijn. Alleen dat al verklaard dat ze in San Damiano moet zijn.
3. Op 9 januari 1239 sticht ze samen met een zuster uit San Damiano de gemeenschap van Mantua. Dit is op ruim 70 uur lopen van Assisi. Ze zullen dus uiterlijk eind december 1238 samen vanuit San Damiano vertrokken zijn.

Citaat van Agnes van Assisi

"Zij allen bevelen zichzelf bij God en bij u en uw convent aan, en ik beveel mijzelf en hen in alles en door alles bij u aan, dat u ijverige zorg voor mij en hen hebt, zoals voor uw zusters en dochters. En u weet dat ik en zij gedurende heel ons leven uw aanwijzingen en geboden onverkort willen onderhouden."
(Aan Clara, over de zusters in Florence)